TÜRKİYE'DE SÜT SEKTÖRÜNÜN MEVCUT DURUMU ve SEKTÖRE YÖNELİK POLİTİKALARIN İRDELENMESİ

Özge Can NİYAZ[1] Hakkı İNAN[2]
ozgecanniyaz@comu.edu.tr hinan@nku.edu.tr

[1]Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Çanakkale
[2]Namık Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Tekirdağ

ÖZET

Süt, insan beslenmesinde önemli bir yere sahiptir. Süt ve süt ürünleri, günlük beslenme düzeninde yer alan temel protein kaynaklarını oluşturmaktadır. Süt, tarım sektörünün yanı sıra sanayi sektörü açısından da oldukça önemli bir üründür.

2013 yılı verilerine göre Türkiye, dünyada, Avrupa Birliği-28 (AB-28), Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Çin'inde aralarında olduğu listede inek sütü üretiminde 8. sırada, içme sütü üretiminde 7. sırada ve fermente süt ürünlerinde ise 5. sırada yer almaktadır**.** Türkiye'de süt üretimi, 2012-2014 yılları arasında hayvansal üretim değeri içinde % 40,7; tarımsal üretim değeri içinde % 13,3 gibi önemli bir paya sahiptir. Buna rağmen AB, ABD gibi gelişmiş ülkelerdeki gibi belirgin ve kararlı bir süt politikası bulunmamakta, üretici çoğunlukla piyasanın insafına bırakılmaktadır. Belirlenen politikaların ihracatı teşvik etmekten çok ithalatı teşvik edici yönde olduğu görülmektedir.

Türkiye, süt üretimi açısından dünya sıralamasında ilk onda yer almasına rağmen içme sütü tüketimi açısından gelişmiş ülkelerin oldukça gerisinde kalmaktadır. Türkiye'de kişi başına içme sütü tüketimi 2012 yılında 33,1 litre, 2013 yılında ise 37,3 litre olarak verilmiştir. İrlanda, Estonya, Finlandiya, Birleşik Krallık ve AB üyesi olmayan İzlanda gibi Kuzey Avrupa ülkelerinde yıllık kişi başı içme sütü tüketimi 100 litrenin üzerindedir.

Bu çalışmanın temel amacı, son yıllar itibariyle Türkiye'de süt sektörünün mevcut durumunu ortaya koymak ve süt sektörünü doğrudan etkileyen politikaları, dünyadaki politikalar ile karşılaştırarak irdelemektir. Çalışmada resmi istatistik kaynaklarından elde edilen ikincil veriler kullanılmıştır. İkincil verilerin gösteriminde basit indeks, yüzde hesapları gibi temel istatistiksel işlemlerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Süt, süt ürünleri, politika, türkiye.

THE CURRENT SITUATION OF DAIRY INDUSTRY IN TURKEY and THE EVALUATION OF THE POLICIES FOR THE INDUSTRY

ABSTRACT

Milk is crucial for human nutrition. Milk and dairy products are the essential sources of protein for the daily diet. Milk, as well as for the agricultural sector, is also an important product for the industrial sector.

According to the 2013 data, Turkey is the 8th country in the list of the highest production of cow's milk list in the world which also includes the European Union-28 (EU-28), United States of America (USA) and China, the 7th in the drinking milk production list and the 5th in fermented dairy products list. Milk production in Turkey has a significant share of 40,7% in animal production value and 13,3% in agricultural production value between 2012 and 2014. Nevertheless, there are no significant and stable dairy policies in Turkey such as those in the developed countries including the EU and USA. The established policies seem to encourage imports rather than exports.

Although Turkey is in the top ten countries in terms of milk production, milk consumption in Turkey falls significantly behind the consumption in the developed countries. Drinking milk consumption per capita in Turkey was reported as 33,1 L in 2012 and 37,3 L in 2013. The annual milk consumption per capita in Northern European countries including Ireland, Estonia, Finland, the United Kingdom and non-EU member Iceland is over 100 L.

The main objective of this study is to reveal the current situation of the dairy industry in Turkey for the recent years and to evaluate the policies that directly affect the dairy industry by comparing with the policies adopted in the world. In the study, secondary data obtained from the official statistics sources were used. Basic statistical procedures including simple index and percentage calculations were utilized for the representation of secondary data.

Keywords: Milk, dairy products, policy, Turkey.

1.GİRİŞ

Süt, yapısında bulundurduğu enzimler, vitaminler, hormonlar ve protein nedeni ile özellikle memeli canlıların beslenmesinde hayati öneme sahiptir. Gelişmiş toplumlarda hayvansal protein kaynaklı besin tüketim oranları gelişmemiş toplumlara göre oldukça yüksektir. Hayvansal protein kaynaklı besinler, zihinsel ve fiziksel gelişim üzerinde önemli bir rol oynamaktadır (Anonim, 2014a). Bu nedenle süt, insan beslenmesinde önemli bir yere sahiptir.

Yine süt, tüketici açısından olduğu kadar üretici açısından da önemli bir üründür. Süt üreticileri süt üretimi dolayısı ile işletmelerine günlük nakit akışı sağlama avantajına sahip olmaktadır. Tarıma dayalı sanayinin pek çok alanında yine süt önemli bir hammadde niteliğindedir.

Türkiye süt üretiminde dünyada önde gelen ülkelerden biridir. 2013 yılı verilerine göre Türkiye, dünyada, inek sütü üretiminde 8. sırada, içme sütü üretiminde 7. sırada ve fermente süt ürünlerinde ise 5. sırada yer almaktadır**.** Türkiye'de süt üretimi, 2012-2014 yılları arasında hayvansal üretim değeri içinde % 40,7; tarımsal üretim değeri içinde % 13,3 gibi önemli bir paya sahiptir. Bu nedenle Türkiye'de uygulanan süt ve süt ürünlerine yönelik politikalar daha da önemli hale gelmektedir.

Son yıllarda artan girdi masrafları nedeni ile et ve süt fiyatlarında önemli ve sürekli artışlar gözlenmiştir. Bu artışlar tüketiciyi olumsuz etkilediği gibi, üreticinin eline geçen fiyatı da yeterince arttırmamıştır. Türkiye'de içme sütü tüketimi birçok gelişmiş ülkenin gerisindedir. Giderek artan süt fiyatları, tüketimin daha da azalmasına zemin hazırlamaktadır. Bu durum, süt üreticileri açısından da üretimin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Son yıllarda çiğ süt/yem paritesi 1,5 değerinin altında kalmakta, bu da üretilen süt ile kullanılan yemin masrafının karşılanamadığı anlamına gelmektedir (Anonim 2015a). Süt üretiminden zarar eden üreticiler hayvanlarını satma ya da kesime gönderme eğiliminde olmaktadır (Niyaz, 2015). Buradan yola çıkarak, bu çalışmanın amacı Türkiye'de süt sektörünün mevcut durumunu ortaya koymak ve sektöre yönelik politikaları değerlendirmektir.

2.TÜRKİYE'DE SÜT SEKTÖRÜNÜN MEVCUT DURUMU

Türkiye'de 2009-2013 yılları arasındaki büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığı Çizelge 1'de verilmiştir. Buna göre 2009-2013 yılları arasında Türkiye'deki sığır sayısı sürekli artış eğilimi göstermektedir. Yine aynı yıllar için manda sayısında 2010 yılı haricinde bir artış görülmektedir. Koyun sayısı ve keçi sayısının da bu yıllar itibariyle arttığı görülmektedir.

Çizelge 1. Türkiye'de büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığı (bin baş)

	Sığır	İndeks (2009=100)	Manda	İndeks (2009=100)	Koyun	İndeks (2009=100)	Keçi	İndeks (2009=100)
2009	10.723	100	87	100	21.749	100	5.128	100
2010	11.369	106	84	97	23.089	106	6.293	122
2011	12.386	115	97	111	25.031	115	7.277	141
2012	13.914	129	107	122	27.425	126	8.357	162
2013	14.415	134	117	134	29.284	135	9.225	179

Kaynak: Anonim 2015b.

Türkiye'de hayvan türlerine göre sağılan hayvan sayısı ve bu türlerden elde edilen süt üretimi miktarları ise Çizelge 2'de verilmiştir. Buna göre 2010 yılından itibaren inek, koyun ve keçi sayılarında gerçekleşen sürekli artış ile beraber süt miktarları da yıldan yıla artış göstermiştir.

Çizelge 2. Türkiye'de hayvan türlerine göre sağılan hayvan sayısı ve süt miktarları

	İnek		Koyun		Keçi	
	Sağılan Sayısı	Süt Üretimi	Sağılan Sayısı	Süt Üretimi	Sağılan Sayısı	Süt Üretimi
Yıl	**Baş**	**Bin Ton**	**Baş**	**Bin Ton**	**Baş**	**Bin Ton**
2010	4.384.130	12.418	10.583.608	816	2.582.539	272
2011	4.761.142	13.802	11.561.144	892	3.033.111	320
2012	5.431.400	15.977	13.068.428	1.007	3.502.272	369
2013	5.607.272	16.655	14.287.237	1.101	3.943.318	415
2014	5.567.176	16.867	14.511.991	1.113	4.401.173	463

Kaynak: Anonim 2015b.

Türkiye'de 2010-2014 yılları arasındaki süt üretim değerinin hayvansal üretim değeri ve tarımsal üretim değeri içindeki payları Çizelge 3'te görülmektedir. Buna göre 2014 yılında hayvansal üretim değerinin tarımsal üretim değeri içindeki payı % 31,1 olarak bulunmuştur.

Yine aynı yılda süt üretim değerinin hayvansal üretim değeri içindeki payı % 46,2, tarımsal üretim değeri içindeki payı ise % 14,4 olarak görülmektedir. Buradan yola çıkarak süt üretiminin hayvansal üretim ve tarımsal üretimin genelinde önemli bir yere sahip olduğunu görmek mümkün olabilecektir. Ayrıca 2012 yılı ve sonrasında tarımsal üretim değerinde ve hayvansal üretim değerinde azalış gözlenirken, süt üretim değerinin 2011 yılı haricinde sürekli artış gösterdiği görülmektedir.

Çizelge 3. Türkiye süt üretiminin toplam tarımsal üretim içindeki payı (%)

	T.Ü.D. Milyon TL (*) (1)	İndeks (2010=100)	H.Ü.D. Milyon TL (*) (2)	İndeks (2010=100)	S.Ü.D. Milyon TL (*) (3)	İndeks (2010=100)	(2/1*100) (%)	(3/1*100) (%)	(3/2*100) (%)
2010	118.166	100	38.128	100	12.788	100	32,3	10,8	33,5
2011	119.510	101	38.675	101	11.692	91	32,4	9,8	30,2
2012	117.544	99	42.234	111	14.027	110	35,9	11,9	33,2
2013	108.935	92	33.160	87	14.884	116	30,4	13,6	44,8
2014	105.899	89	32.955	86	15.236	119	31,1	14,4	46,2

*İlgili veriler, 2010 yılını baz alan genel TEFE deflatörü ile reel hale getirilmiştir.
Kaynak: Anonim 2015b.

Türkiye'de yıllara ve türlere göre süt üretim miktarları ve üretici eline geçen süt fiyatları Çizelge 4'te verilmiştir. Buna göre yıllar itibariyle manda, koyun ve keçi sütü fiyatlarında sürekli bir artış gözlenirken, inek sütü fiyatının dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Tüm türlere ait süt miktarları yıllar itibariyle artış göstermektedir. İnek sütü fiyatının dalgalanmalara rağmen, inek sütü üretim miktarındaki artışın sürdüğü görülmektedir.

Çizelge 4. Türkiye'de yıllara ve türlere göre süt üretim miktarları ve süt fiyatları

	İnek		Manda		Koyun		Keçi	
Yıl	**Üretim (Bin Ton)**	**Fiyat Lt/ TL**	**Üretim (Bin Ton)**	**Fiyat Lt/ TL**	**Üretim (Bin Ton)**	**Fiyat Kg/ TL**	**Üretim (Bin Ton)**	**Fiyat Lt/ TL**
2010	12.418	0,91	35	1,79	817	1,29	273	1,36
2011	13.802	0,80	40	1,77	893	1,40	351	1,45
2012	15.978	0,89	47	2,02	1.007	1,48	369	1,56
2013	16.655	0,93	52	2,40	1.101	1,69	416	1,65
2014	16.867	1,04	55	2,59	1.113	1,82	463	1,70

Kaynak: Anonim 2015b.

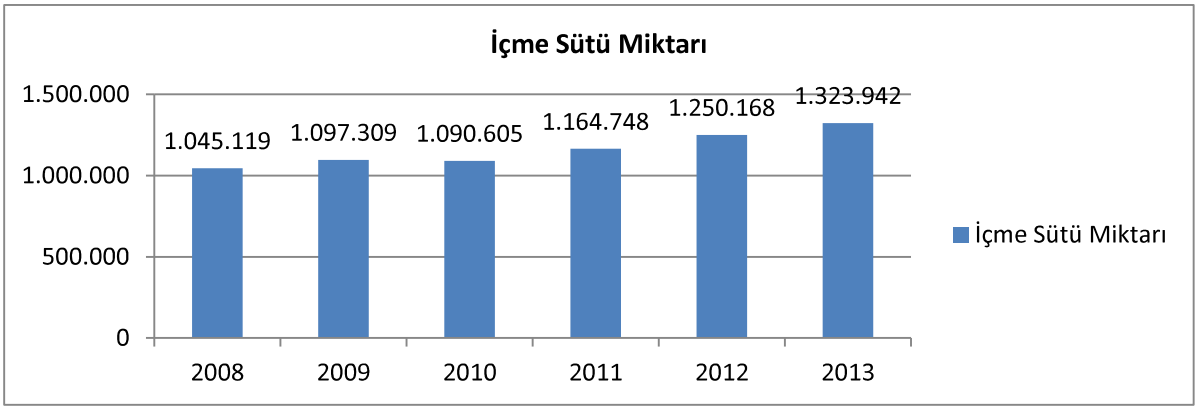
2010-2014 yılları arasındaki türlere göre süt üretim değerlerinin artış-azalış eğilimleri ve toplam süt üretim değeri içinde hayvan türlerinin payları Çizelge 5'te verilmiştir. Süt üretim değerleri Çizelge 4'te bulunan ilgili yıl ve hayvan türünün süt üretim miktarının ve fiyatının çarpılması ile elde edilmiştir. 2011 yılında inek süt üretim değeri haricinde diğer tüm yıllar ve türlerde süt üretim değerlerinde artış gözlenmektedir. 2011 yılındaki inek süt üretim değerinin düşüş göstermesi ise 2011 yılı süt fiyatının oldukça düşük olmasından (0,80 krş/lt) kaynaklanmaktadır. 2014 yılı itibariyle inek sütü üretim değerinin toplam içindeki payı % 85,6 olarak belirlenmiştir. Manda, koyun ve keçi sütü üretim değerleri ise toplam süt üretim değerinin yalnızca % 14,4'lük bir kısmını oluşturmaktadır.

Çizelge 5. Türkiye'de türlere göre süt üretiminin toplam süt üretimi içindeki payı (%)

	S.Ü.D. Milyon TL (*) (1)	İnek S.Ü.D. Milyon TL (*) (2)	İndeks (2010=100)	Manda S.Ü.D. Milyon TL (*) (3)	İndeks (2010=100)	Koyun S.Ü.D. Milyon TL (*) (4)	İndeks (2010=100)	Keçi S.Ü.D. Milyon TL (*) (5)	İndeks (2010=100)	2/1*100	3/1*100	4/1*100	5/1*100
2010	12.788	11.300	100	63	100	1.054	100	371	100	88,4	0,5	8,2	2,9
2011	11.692	10.030	89	65	103	1.135	108	462	125	85,8	0,6	9,7	4,0
2012	14.027	12.177	108	81	129	1276	121	493	133	86,8	0,6	9,1	3,5
2013	14.884	12.695	112	103	163	1.524	145	562	151	85,3	0,7	10,2	3,8
2014	15.236	13.040	115	105	167	1.506	143	585	158	85,6	0,7	9,9	3,8

*İlgili veriler, 2010 yılını baz alan genel TEFE deflatörü ile reel hale getirilmiştir.
Kaynak: Anonim 2015b.

Türkiye'de içme sütü üretim miktarı incelendiğinde 2008 yılından 2013 yılına kadar genel olarak artan bir trend görülmektedir (Şekil 1). Yalnızca 2010 yılında hayvan sayısındaki azalmalar nedeniyle bir önceki yıla göre yaklaşık % 1 oranında azalış görülmüştür.

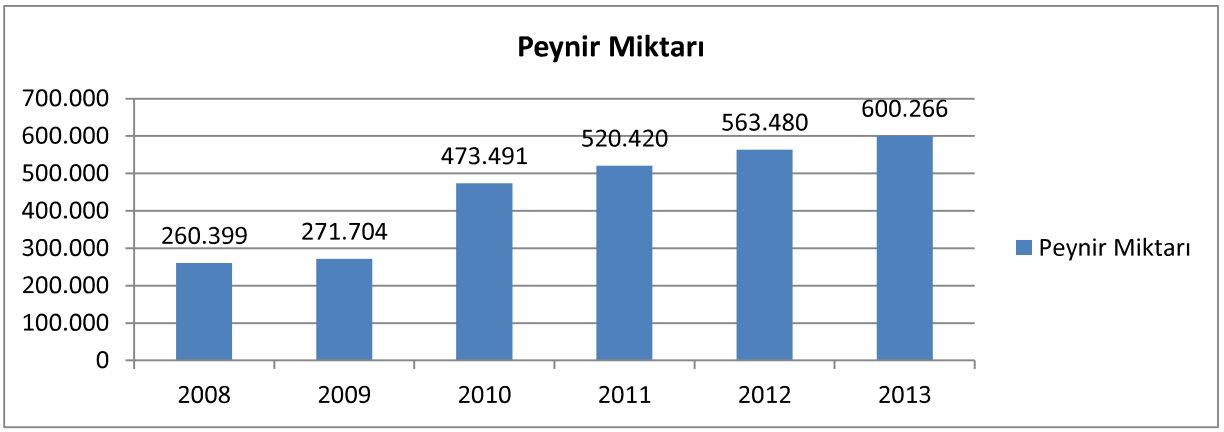

Kaynak : Anonim 2015b.

Şekil. 1. Türkiye'de yıllara göre içme sütü üretim miktarı (ton)

Tüketim açısından içme sütü incelendiğinde ise, 2013 yılında Türkiye'de kişi başına içme sütü tüketiminin 37,3 lt olduğu tahmin edilmektedir (Anonim 2013). Dünyanın çeşitli bölgelerindeki tüketim alışkanlıklarına, iklime ve tarımsal ürünlerin üretimindeki çeşitliliğe bağlı olarak süt tüketimlerinde değişiklikler olmaktadır. Süt tüketimi, Avrupa ve Okyanusya'da genel olarak yüksek iken Asya ve Afrika'da daha düşüktür. İrlanda, Estonya, Finlandiya, Birleşik Krallık ve AB üyesi olmayan İzlanda gibi Kuzey Avrupa ülkelerinde ise yıllık kişi başı içme sütü tüketimi 100 lt'nin üzerindedir. İrlanda, Estonya ve Finlandiya'daki yıllık kişi başı içme sütü tüketimi, AB ortalama içme sütü tüketiminden iki katı daha fazladır. Afrika ve Asya ülkelerinde içme sütü diğer bölgelere göre daha düşükken, Çin dünyada tüketimin oldukça az olduğu ülkelerdendir (Anonim 2012)

Türkiye'deki son yıllara ait süt ürünleri üretim verileri de incelenmiştir. Türkiye'de 2008-2013 yılları arasındaki peynir üretim miktarı Şekil 2'de görülmektedir. Özellikle 2009-2010 yılları arasında gerçekleşen % 74'lük artış dikkat çekmektedir. Bu artışın sebebi 2010-2013 yılları arasında % 25 civarında artan süt ve süt ürünü ihracatı olarak açıklanmakta ve bu dönemde 51 ülkeye peynir ve lor ihraç edildiği belirtilmektedir (Anonim 2015a).

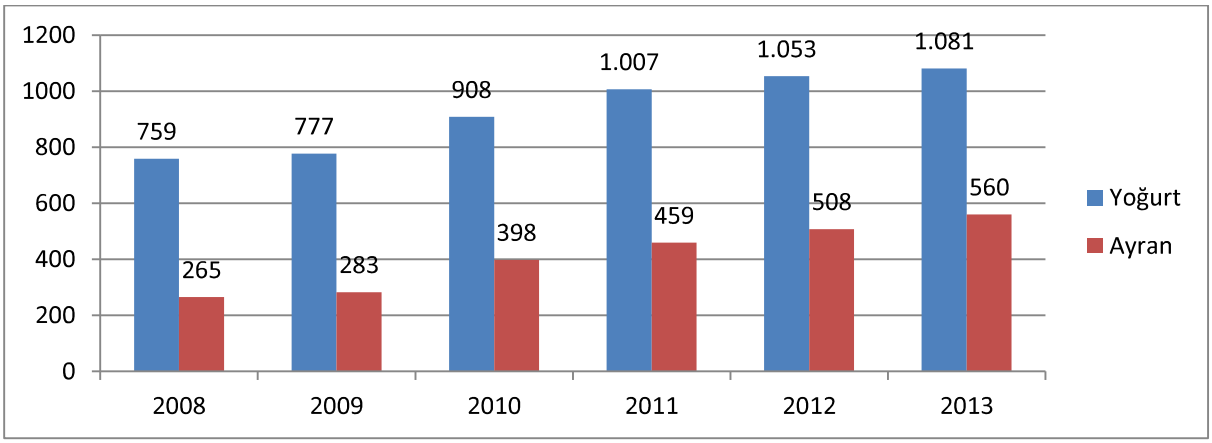

Şekil 2. Türkiye'de yıllara göre peynir üretim miktarı (ton)

Kaynak: Anonim 2015b.

Türkiye'de en yoğun tüketilen süt ürünlerinden biri peynir olarak belirtilmektedir. Yıllar itibariyle peynir üretimine paralel olarak tüketiminde de artış olduğu ve en yüksek pazar payına sahip peynir çeşidinin beyaz peynir olduğu ifade edilmektedir. 2013 yılı kişi başına düşen yıllık peynir tüketim miktarının 16,5 kg olduğu tahmin edilmektedir (Anonim 2013). 2013 yılında ait verilerle bazı ülkelerde kişi başına peynir tüketimi (kg) ise şöyledir; ABD (15), AB (13,2), Avusturya (10,7), Yeni Zelanda (5,5), Meksika (2,7) (Anonim 2015c).

Özellikle Türk kültüründe önemli bir yeri olduğu belirtilen yoğurt ve ayran üretim miktarları 2008-2013 yılları arasındaki veriler ile Şekil 3'te gösterilmiştir. Her iki süt ürününde de belirtilen yıllar arasında üretimde sürekli bir artış gözlenmektedir.

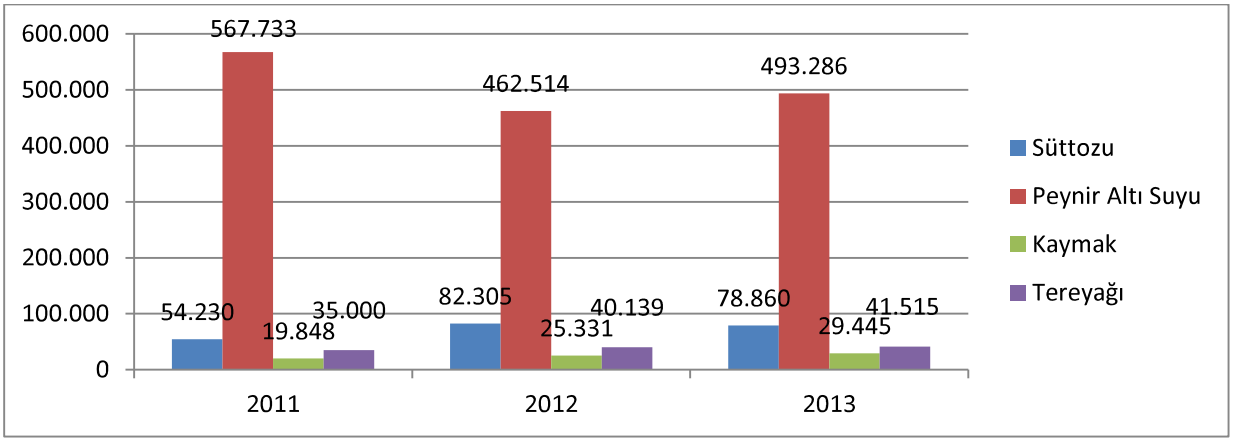
Şekil 3. Türkiye'de yıllara göre yoğurt ve ayran üretim miktarları (ton)

Kaynak: Anonim 2015b.

Türk beslenme kültüründe önemli bir yere sahip olan yoğurdun, içme sütünden sonra entegre süt işletmeleri tarafından toplanan süt miktarının en çok işlendiği süt ürünü olduğu belirtilmektedir. 2013 yılında Türkiye'de kişi başı yoğurt tüketimi ise 30,6 kg olarak hesaplanmıştır (Anonim 2013).

Türkiye'de 2011-2013 arasındaki yıllara göre süt tozu, peynir altı suyu, kaymak ve tereyağı üretimi Şekil 4'te verilmiştir. Belirtilen yıllar arasında kaymak ve tereyağı üretim miktarı yıldan yıla artan bir seyir izlemektedir. Süt tozu üretim miktarı 2011-2012 yılları arasında % 152 oranında artış, 2012-2013 yılları arasında ise % 4 oranında azalış göstermiştir.

Peynir altı suyu üretim miktarı ise 2010-2011 yılları arasında % 19 oranında azalış, 2011-2012 yılları arasında ise % 7 artış göstermiştir.

Şekil 4. Türkiye'de yıllara göre süt tozu, peynir altı suyu, kaymak ve tereyağı üretim miktarları (ton)

Kaynak: Anonim 2015b.

Türkiye'de en yüksek ithalat miktarına sahip süt ürünü tereyağı olarak belirtilmektedir. 2013 yılı kişi başı tereyağı tüketimi 1,42 kg olarak verilmiştir (Anonim 2013). 2013 yılında bazı ülkelerdeki kişi başına düşen tereyağı tüketim miktarları ise şu şekildedir; Yeni Zelanda (4,8), AB (4), Meksika (1,9), Arjantin (0,9). Türkiye'de 2013 yılına ait toplam süt tozu kullanımının yine o yılki nüfusa bölünmesi ile bulunan kişi başına düşen yıllık süt tozu tüketimi 1 kg olarak hesaplanmıştır. Bazı ülkelerdeki 2013 yılı kişi başına düşen süttozu tüketim miktarları ise şu şekildedir; Arjantin (2,2), AB (0,5), Yeni Zelanda (0,4), ABD (0,09) (Anonim 2015c)

3.SÜT SEKTÖRÜNE YÖNELİK POLİTİKALAR ve UYGULAMALARI

Çalışmanın bu kısmında, ilk olarak dünyada izlenen eğilimi anlamak amacıyla inek sütü ve içme sütü üretiminde birinci sırayı alan AB'nin politikalarını irdelemek önemli görülmüştür. Avrupa Ekonomik Topluluğu Roma Antlaşması'yla 1958 yılında kurulmuştur. 1992 yılından sonra adı Avrupa Birliği olarak değişmiştir. AB Ortak Tarım Politikası (OTP) 1962 yılından beri, süt politikası ise 1968 yılından beri uygulanmaktadır (Anonim, 2002). AB Süt Politikası, Roma Antlaşması'nın hedeflerini kapsamaktadır. Bu hedefler verimliliğin artması, üreticilere yaşanabilir adil gelir standardının sağlanması, piyasa istikrarı, tüketicilere uygun gıda temin edilmesidir. Son 40 yılda AB süt politikalarında reformlar gerçekleşmiştir. AB süt politikalarında 1984 yılında süt kotalarının uygulanmaya başlanması, 1995 yılında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), OTP 2003 yılı reformu, 2009 yılında kotaların azaltılmaya başlanması, 2015 yılından sonra ise kotaların kaldırılmasının planlanması en önemli dönüm noktalarıdır. Bu kapsamda önceleri piyasa araçları ağırlıklı olarak kullanılırken, 1990'lı yıllardan sonra doğrudan ödemeler önem taşımaya başlamıştır (Anonim, 2014b). Yine AB'de de ABD'de olduğu gibi iç pazarı korumak adına alınan önlemler kapsamında ihracatın teşvik edilmesi ve ithalatın vergiler yolu ile kısıtlanması yoluna gidilmektedir.

İnek sütü ve içme sütü üretiminde dünya ikincisi olan ABD'de ki mevcut politikalar da önemli görülmektedir. Buna göre ABD aktif bir tarım politikası Büyük Buhran sonrasında geliştirilmiştir. Bu kapsamda 60 yıldır süregelen politikanın ana ürün kapsamına alınan ürünler; tahıl, pamuk, fıstık, tütün, şeker ve süt olarak belirlenmiştir. ABD'deki süt politikası şu

bileşenlerden oluşmaktadır; (i) birçok süt ürününü kapsayan ithalat engelleri ve birkaç ürünü kapsayan ihracat teşvikleri şeklinde alınan sınır önlemleri, (ii) düzenli bir çiğ süt fiyatı talep eden federal ve eyalet marketlerine bunu sağlamak, (iii) hükümetin çiftçi eline geçen fiyatı destekleyecek şekilde alım yapması olarak belirtilmiştir (Sumner ve Balagtas, 2002).

Türkiye'de ise, süt sektöründe üretimden tüketime kadar her aşamada karşılaşılan yapısal problemler, sektörün gelişmiş ülkeler düzeyine gelmesini engellemektedir. Bu yapısal problemlerin başında ise sektörde uygulanan politikaların yeterli ve sürekli olmayışı gelmektedir (Tan, 2001).

Türkiye'de süt sektörüne yönelik politikalar; sanayi yemi üretimi ve kullanımını teşvike yönelik politikalar, yem bitkilerine yönelik destekler, sektörde kurumsallaşmaya yönelik politikalar, damızlık hayvan ithalatı ile ilgili politikalar, suni tohumlamaya yönelik desteklemeler, ilaca yönelik desteklemeler, kredi politikaları, süt teşvik primi uygulaması olarak sınıflandırılmıştır (Dellal ve Tan, 2001).

Özelleştirme politikaları sonucunda, hayvansal ürün sektöründe önemli Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) olan işletmelerin piyasadan çekilmesi; üretici ve sanayicinin serbest piyasa ekonomisinin adaletsiz koşulları içinde tek başına bırakılmasına yol açmıştır. 1993 yılında özelleştirilen Et ve Balık Kurumu, 2005 yılında yeniden devlet himayesine alınsa da eski etkinliğini yakalayamamıştır. 1995 yılında özelleştirilen Süt Endüstrisi Kurumu (SEK) ve Yem Sanayi (YEMSAN) gibi iki önemli kurumun piyasadan çekilmesi sonucunda, bugün bile etkileri görülen yapısal sorunlara zemin hazırlamıştır. Süt üreticilerinin en temel sorunlarının başında gelen yem fiyatlarındaki önlenemez artış ve üreticinin eline geçen süt fiyatlarının düşük olması, piyasada düzenleyici bir unsurun olmayışından ve yerli yem üretiminin yetersiz kalmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Süt Endüstrisi Kurumu'nun alım fiyatlarını süt üreticisi lehine düzenleyici politikalarının artık olmaması, üreticiyi piyasada kartel oluşturan birkaç özel firmanın dayattığı düşük fiyatları kabul etmeye zorlamaktadır. Süt üreticisinin, sütten elde ettiği gelirin üretim masraflarını karşılayamaması sorununun bedelini ise tüketici ve imalatçı başta olmak üzere tüm paydaşlar ödemekte ve sürdürülebilir üretim olgusu ciddi bir tehdit altına girmektedir.

Çiğ/süt yem paritesinin 1 değerinin altına düşmesi, 1 lt sütten elde edilen gelirin 1 kg yem masrafını karşılamadığı anlamına gelmektedir. Ekonomik anlamda sürdürülebilir üretim için bu paritenin 1,5 ve üzerinde değer alması beklenmektedir (Anonim, 2015a). Ulusal Süt Konseyi verileri Ocak 2012-Ocak 2015 dönemleri için incelendiğinde, Türkiye'de çiğ süt/yem paritesinin dönemlik aldığı değerler ise bu hedeften oldukça uzak görülmektedir.

Türkiye'de 2015 yılında süt hayvancılığı için verilen bazı desteklemelerin miktarına bakılacak olursa; hayvan başına ödeme desteği 225 TL/Baş, anaç sığır soy kütüğüne ödeme desteği 70 TL/Baş, süt analizi desteği 50 TL/Baş, soğutulmuş ve soğutulmamış inek sütü primi sırasıyla 0,3-0,7 TL/lt, manda koyun ve keçi sütü primi ise 0,2 TL/Baş olarak belirlenmiştir. Türkiye'de tarıma sağlanan destekler daha çok bitkisel üretime yöneliktir. Hayvancılığa sağlanan destekler ise Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organization for Economic Cooperation and Development-OECD) ve özellikle AB ortalamasının çok gerisindedir (Ören ve Bahadır, 2005).

4. SONUÇLAR

Türkiye süt üretiminde dünya sıralamasında ilk on ülke içinde yer almasına rağmen, içme sütü tüketiminde birçok gelişmiş ülkenin gerisinde kalmaktadır. Ayrıca üretim miktarı açısından dünyada önemli bir yeri olan Türkiye'de hala önemli altyapı ve işleyiş sorunları bulunmaktadır. Türkiye'de süt sektörüne yönelik sorunları üretim açısından ve pazarlama açısından ikiye ayırmak mümkündür. Üretimde karşılaşılan temel sorunlar; süt üretim

politikasının yetersizliği, plansız üretim, standardizasyonun olmaması, kalite ve hijyen koşullarının sağlanamaması, süt/yem paritesinin düşük olması, küçük ölçekli işletmeler, işletmelerdeki sağlıksız sağım ve barınma ortamları, desteklemelerin yetersizliği, niteliksiz ve yetersiz denetimler, yaptırımların yetersizliği, merdiven altı üretim, örgütlenmenin etkin olmayışı olarak sıralanabilmektedir.

Pazarlama açısından da yine süt pazarlama politikalarının yetersizliği, soğuk zincirde karşılaşılan problemler, sütün depolandığı ve taşındığı kapların hijyen ve temizliğinin yetersizliği, süt fiyatının istikrarsızlığı, üreticinin eline geçen fiyatın düşüklüğüne karşın tüketicinin ödediği fiyatın yüksek olması, sektörü yakından ilgilendiren Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özelleştirmesi sonucu üreticinin piyasa vicdanına terk edilmesi, kartelleşmiş süt firmaları ve piyasa fiyatının firmalar tarafından belirlenmesi olarak sayılabilmektedir.

Türkiye dünyada süt üretiminde önde gelen ülkelerden biri olmasına rağmen AB, ABD gibi gelişmiş ülkelerdeki olduğu gibi belirgin ve kararlı bir süt politikası bulunmamakta, üretici ve tüketici çoğunlukla piyasanın insafına bırakılmaktadır. Belirlenen politikaların ihracatı teşvik etmekten çok ithalatı arttırıcı yönde olduğu düşünülmektedir. Gelişmiş ülkelerde iç pazarı korumaya yönelik ithalat engelleri ve ihracat teşvikleri gözlemlenirken, Türkiye'deki uygulamaların bunun tersi yönde hareket ettiği görülmektedir.

Üreticinin eline geçen fiyatların düşüklüğünden yola çıkarak, tüketicinin uygun fiyat ile süt tüketebildiği düşünülmemelidir. Her nasılsa, tüketici de süt ve süt ürünleri satın aldığında yüksek fiyatlar ödemektedir. Bu durum, beslenme düzeninde önemli bir yeri olan süt ve süt ürünlerine, ekonomik olarak ulaşılabilirliğin sağlanması önünde duran büyük bir engel teşkil etmektedir. Bunun sebebi ise üretici ile tüketici arasındaki zincirinde aracı firmaların kar marjının oldukça yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'de önemli ve büyük bir paya sahip olan süt sektöründe, piyasayı düzenleyici bir yapının olmaması nedeniyle üreticiyi, tüketiciyi ve küçük sanayiciyi mağdur eden bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Sütün halk sağlığını ve hayvancılık sektörünü doğrudan etkileyen bir ürün olduğu düşünülürse süt sektöründeki sorunların ivedilikle çözüme kavuşturulması gerekliliği görülmektedir. Süt sektöründe çözüm bekleyen sorunların en başında süt sektörüne yönelik spesifik politikaların eksikliği ve olan politikaların kağıt üzerinde kalması sorunu gelmektedir. AB'de olduğu gibi üretimi planlayıcı ve yönlendirici, yerli üreticiyi koruyan ve sanayiciyi destekleyen, tüketimi özendirici istikrarlı politikaların belirlenmesi ve uygulanması gerekmektedir. Süt sektörüne yönelik milli politikalar belirlenmeli ve halka duyurulmalıdır. Politikaların belirlenme sürecinde ise süt sektörlerinin önemli paydaşları, araştırma enstitüleri ve üniversiteler gibi kurumlardan kişilerin görüşlerine başvurulmalıdır.

Süt üreticilerinin üretimi sürdürebilmelerinin önünde duran en büyük engel olan yüksek yem fiyatlarının düşürülmesi, yerli yem üretimi ile mümkün olacaktır. Bu nedenle gerekli altyapı ve AR-GE çalışmalarına önem verilerek yatırımlar yapılmalı, yüksek verimli yerli yem üretimi teşvik edilmeli ve yem hammaddesi ithalatına son verilmedir. Yem bitkilerine verilen teşviklerin arttırılması ve cazip hale getirilmesi yolu ile yem bitkileri üretiminde de artış sağlanmalıdır. Ayrıca mevcut meraların iyileştirilmesi yolu ile hayvanlara otlak alanlar sağlanması için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Bir başka önemli sorun ise üretim ortamında ve üretim sırasında hijyen koşullarının sağlanamıyor olmasıdır. Süt üreticileri, denetimlerin yanı sıra üniversiteler ve Tarım Bakanlığı iş birliği ile hazırlanacak zorunlu hijyen eğitimlerine tabi tutulmalıdır. Pazarlama konusunda en önemli sorun olan çok sayıda küçük üreticinin az sayıda büyük firmanın tekelinden kurtarılması ise ancak örgütlenme ile mümkün olacaktır. Sütün üretiminden, işlenip paketlenmesi ve pazarlanmasına kadar ki tüm süreci yürütebilecek, etkin kooperatifler kurulmalıdır. Türkiye'de örgütlenme bilincinin düşük olması ve kurulan kooperatiflerin başarısız örnekler sergilemesi,

üreticilerin örgütlenmekten vazgeçmesine neden olmaktadır. Bu nedenle örgütlenme bilinci arttırılmalı ve Tire Süt Kooperatifi gibi oldukça başarılı bir şekilde hayat geçirilmiş örnekler köy köy gezerek anlatılmalıdır.

Türkiye'de yüksek süt üretimine karşın gerçekleşen düşük süt tüketimi problemi toplumun sağlıklı gelişimi açısından önemli bir risk olarak görülmektedir. Bu nedenle Türkiye'de süt tüketimini arttırıcı önlemler alınmalıdır. Yüksek süt fiyatları nedeni ile tüketimin daha da düşmesi kaçınılmazdır. Süt ile ilgili yürütülen kampanyaların arttırılmasının yanı sıra tüketici fiyatında makul bir üst limit belirlenmesi, Katma Değer Vergisi (KDV) indirimi gibi yollara gidilmelidir.

KAYNAKLAR

Anonim, 2002. Avrupa Birliği ve Türkiye. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. Ankara.

Anonim, 2012. Ulusal Süt Konseyi. Dünya ve Türkiye'de Süt Sektör İstatistikleri 2012, Ankara.

Anonim, 2013. Ulusal Süt Konseyi. Dünya ve Türkiye'de Süt Sektör İstatistikleri 2013, Ankara.

Anonim, 2014a. Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması 2010. Beslenme Durumu ve Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi Sonuç Raporu. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü. Ankara.

Anonim, 2014b. Uluslararası Süt Federasyonu. IDF 2013 Dünya Süt Zirvesi Raporu, Yokohama/Japonya.

Anonim, 2015a. Türkiye Ziraat Odaları Birliği. http://www.tzob.org.tr/, (Erişim Tarihi: 21.11.2015).

Anonim, 2015b. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), www.tuik.gov.tr, (erişim tarihi, 26.01.2014,12-13.08.2015).

Anonim, 2015c. Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü. Süt ve Süt Ürünleri Durum ve Tahmin Raporu 2014, http://arastirma.tarim.gov.tr/tepge, (Erişim tarihi, 11-12.08.2015).

Dellal, İ., Tan, S., 2001. Türkiye'de Süt Sektörü ve Sütçülük Politikaları. Tarım Ekonomisi Dergisi, Sayı: 6: 27-39.

Niyaz, Ö. C., 2015. Türkiye'de Süt Sektöründe Gıda Güvencesinin Temel Paydaşlar Açısından Tüm Boyutları ile Değerlendirilmesi: TR22 Güney Marmara Bölgesi Örneği. Doktora Tezi. Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. Tekirdağ.

Ören, M. N., Bahadır, B., 2005. Türkiye'de ve OECD Ülkelerinde Hayvansal Ürün Politikaları ve Bu Politikalar Sonucu Ortaya Çıkan Transferler, Hayvansal Üretim, 46(1):1-7.

Sumner, D., A., Balagtas, J, V., 2002. United States' Agricultural Systems: An Overview of U.S. Dairy Policy, Encyclopedia of Dairy Sciences, USA.

Tan, S., 2001. Türkiye'de Sütçülük Sektöründe Bölgeler Arası Yapısal Değişimin Spatial Denge Modeli İle Analizi. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.